

УДК 286.3 “465.1830-1850”

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/50-4>

Валентина КУРИЛЯК,

orcid.org/0000-0001-5245-9700

докторантка кафедри новітньої історії України
Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка
(Київ, Україна) *v.kuryliak@ugi.edu.ua*

Марія ОВЧАР,

orcid.org/0000-0002-3393-1966

студентка II курсу історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна) *mariyaovcharolex@gmail.com*

ФЕНОМЕН ДРУГОГО ВЕЛИКОГО ПРОБУДЖЕННЯ ПРОТЕСТАНТИЗМУ В СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ (ПЕРІОД 1830-х ПО 1850-ті РОКИ)

Мета статті полягає у дослідженні феномену Другого великого пробудження у середовищі протестантської спільноти в Сполучених Штатах Америки в період з 1830 по 1850, яке отримало назву в американській історії «Ера реформ». Для дослідження використані загально наукові та спеціальні історичні методи дослідження, зокрема принцип історизму та структурно-системний метод. Це дозволило визначити та окреслити особливості, що руху великого пробудження, яке почалося серед баптистів, присвітеріан, кальвіністів, англікан та конгрегаціоналістів. Згодом цей рух охопив майже усі відгалуження протестантських гілок за рахунок практичного оновлення релігійних практик. Наукова новизна дослідження полягає у представленні вітчизняній науці, такі поняття як: міллеризм та феномен релігійних пробуджень в рамках протестантської спільноти. Також висвітлено факт того, що більшість діючих на той час протестантських конфесій на території Америки на думку сподвижників великого пробудження знаходилася у стадії формалізму, сухого раціоналізму та відсутності практичних релігійних (добрих) справ. Ба більше на думку американських реформаторів в більшості колоній присутній формальний підхід до молитви та відсутня місіонерська робота серед індіанських племен. Визначено, що цей рух бере свій початок в 1790-х роках і триває до 1850-х років, саме на цей період припадає пік його розвитку. Ключові ідеї руху – це романтизм, релігійний ентузіазм, емоційність та надмірне захоплення надприродними явищами, в той же час нехтування ідеями епохи Просвітництва на кшталт: деїзм, раціоналізм та скептицизм. У висновках констатовано, що велике духовне пробудження в досліджуваній період в Америці охопило мільйони адептів, які залишаючи материнські євангельські деномінації почали об'єднуватися у нові конфесії, очільники яких почали розробляти нові доктринальні системи для свого вчення. Головною ідеєю більшості новосформованих релігійних деномінацій був другий прихід Христа. Як результат – це мотивувало новонавернених намагатися виправити так зване суспільне зло та приготуватися до пришествя Ісуса Христа на землю. В історії ці рухи отримали назву Друге велике пробудження в Сполучених Штатах Америки, оскільки Першим великим пробудженням вважається період з 1730 по 1740 роки, а третій період почався з 1850-х року і тривав до початку 1900 років. У ширшому масштабі – це хвилі духовного відродження є частиною світових романтичних рухів, що пройшли в Європою та Америкою.

Ключові слова: міллеризм, друге велике пробудження, протестантизм, Сполучені Штати Америки.

Valentyna KURYLIAK,

orcid.org/0000-0001-5245-9700

Doctoral Student at the Department of Modern History of Ukraine
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) *valentina.kuryliak@gmail.com*

Maria OVCHAR,

orcid.org/0000-0002-3393-1966

Bachelor student of the Faculty of History
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine) *mariyaovcharolex@gmail.com*

MILLERISM: THE SECOND GREAT AWAKENING IN THE PROTESTANT COMMUNITY OF THE UNITED STATES OF AMERICA (PERIOD 1830s TO 1850s)

The aim of the article is to study the phenomenon of the Second Great Awakening among the Protestant community in the United States from 1830 to 1850, which was called in American history the «Era of Reforms». General scientific and

special historical research methods were used for the research, in particular the principle of historicism and the structural-system method. This allowed us to identify and outline the features of the Great Awakening movement that began among Baptists, Presbyterians, Calvinists, Anglicans, and Congregationalists. Subsequently, this movement covered almost all branches of the Protestant branches through the practical renewal of religious practices. The scientific novelty of the study is to present to domestic science such concepts as: millerism and the phenomenon of religious awakenings in the Protestant community. It also highlights the fact that most of the Protestant denominations in America at the time, according to the supporters of the Great Awakening, were in a state of formalism, dry rationalism and lack of practical religious (good) deeds. Moreover, according to American reformers, most colonies have a formal approach to prayer and no missionary work among Native American tribes. It is determined that this movement originated in the 1790s and lasted until the 1850s, this period is the peak of its development. The key ideas of the movement are romanticism, religious enthusiasm, emotionality and excessive fascination with supernatural phenomena, while ignoring the ideas of the Enlightenment, such as deism, rationalism and skepticism. The findings found that the great spiritual awakening in America underwent millions of adherents who, leaving their mother's evangelical denominations, began to unite in new denominations, whose leaders began to develop new doctrinal systems for their teachings. The main idea of most of the newly formed religious denominations was the second coming of Christ. As a result, it motivated converts to try to correct the so-called social evil and prepare for the coming of Jesus Christ to earth. Historically, these movements have been called the Second Great Awakening in the United States, as the First Great Awakening is considered to be the period from 1730 to 1740, and the third period began in the 1850s and lasted until the early 1900s. On a larger scale, these waves of spiritual rebirth are part of the world's romantic movements that have taken place in Europe and America.

Key words: *Millerism, second Great Awakening, Protestantism, United States of America.*

Постановка проблеми. Період з 1830 по 1850 американські істориографи назвали «Ерою реформ». У ці роки тисячі громадян приєдналися до різноманітних релігійних рухів, що сповідували духовний та світський підйом. Складно знайти пояснення даному явищу, дехто пояснює його широким поширенням християнського евангелізму та прагненням до реформування, що охопило англо-американців. Можливо це явище стало реакцією на ідеалістичні вчення Просвітництва, всесвітню комунікаційну революцію або капіталізм XIX ст. Вражає широке різноманіття реформаторських рухів, що одночасно розвивалися на Півночі: рух за права жінок, за помірність, тюремна реформа, пацифізм, поліпшення умов життя робітничого класу, впровадження системи загальної освіти, поліпшення становища душевно хворих та калік, організація спільнот за інтересами, тощо. Найбільш парадоксальним було поєднання духовних устремлінь та економічного голоду. Обидві сфери ґрунтувалися на розумінні, що майбутнє можна змінити на краще. Людська природа не застрягла в колії постійних невдач, як навчав кальвінізм, тепер існувало переконання, що умови життя обов'язково змінюються на краще. На сьогодні життя могло бути нестерпним та суворим, однак воно рухалося до кращого майбутнього та очікувалися позитивні зміни з набуттям добробуту. Тому **метою статті** є огляд процесу Другого великого пробудження в протестантській спільноті в Сполучених Штатах Америки в період 1830-х по 1850-ті роки.

Основні результати дослідження. Період з 1830 по 1860 рік називають періодом «бродіння свободи», він поєднував у собі гуманітарні ідеї кінця XVIII ст. та масштабне відродження початку XIX ст. Християни, які заснували американське місіонерське суспільство

бачили своїм обов'язком нести благу звістку «язичникам» Азії, але реалізуючи дану діяльність вони також засновували школи та лікарні, які покращували умови життя тих народів. Цей факт неодноразово схвалював та підкреслював президент Джефферсон (Weisberger, n. d.).

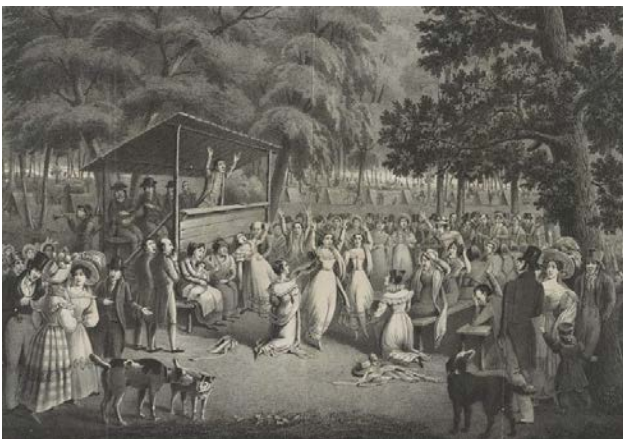
В контексті вище зазначеного періоду почав свою діяльність потужний релігійний рух мілленаризм. Мілленаризмом є віра в те, що світ скоро може загинути і повинен бути повністю очищений від гріха перед Другим приходом Ісуса. Одним з його палких проповідників був Чарльз Грандісон Фінні. Мілленаризм знайшов аналог у секулярному перфекціонізмі, який вважав за можливе скасувати будь-яку форму соціальних та особистих страждань через досяжні зміни у способах роботи світу. Уявлення про те, що загальна освіта є ключем до вирішення багатьох проблем стало причиною створення низки коледжів та рухів задля створення загальної безкоштовної державної шкільної освіти. Все це відбувалося під керівництвом Горация Манна. Він був секретарем ради з освіти штату Массачоусетс, а пізніше президентом Антіохійського коледжу. Слова Горация Манна «соромно вмирати, доки ви не отримаєте якусь перемогу для людства» є відомими й сьогодні (Weisberger, n. d.).

Протестантське релігійне відродження у США, яке припало на 1795-1835 рр отримало назву другого великого пробудження. Табірні збори проводилися у маленьких і великих містечках по всій країні. Особливо сильно зросла чисельність методистських та баптистських церков. Тепер приєднання людей до церкви та завоювання душ для Христа стали головним завданням будь-якого служіння і каталізатором для декількох реформ, таких як емансипація жінок та поміркованість.

Це пробудження було менш масштабним ніж попереднє, однак призвело до заснування низки навчальних закладів та товариств по розвитку місії по всій країні.

Період пробудження класично розділяють на три етапи фази: перший етап (1795–1810) пов'язаний з організацією палаткових таборів, які проводили проповідники Джон МакГі, Джеймс МакГріді та Бартон В. Стоун у штатах Кентуккі та Теннесі; другий етап (1810–1825) характеризується більшою консервативністю. Головними осередками другого етапу були конгрегаційні церкви Нової Англії під керівництвом богословів Лаймана Бічера, Тімоті Дуайта, Асагеля Неттлтона та Натаніеля В. Тейлора. Третій етап (1825–1835) розвинулася з діяльності всесвітньо відомого проповідника та євангеліста Чарльза Грандісона Фінні. Він розпочав відродження в невеликих містах західного Нью-Йорка в 1820-х роках, але врешті його виступи досягли і найбільших міст США і Великобританії.

За період Другого Великого пробудження теологія перейшла від кальвінізму до практичного армініанства у багатьох течіях протестантизму, а богословські розбіжності майже зникли. Оскільки проповідники наголошували на здатності грішників приймати рішення, щодо спасіння багато людей розкаювалися та приєднувалися до руху. Під керівництвом Фінні розроблялися ретельно продумані способи та методи досягнення людських сердець з метою масштабного відродження. Після 1835 року пастори та євангелісти, які мали успіх у наверненні людей подорожували Америкою та Британією, організували щорічні збори, куди запрошували пасторів, які хотіли відродити своїх членів церкви та набути нових. Пізніше протягом першої половини ХХ ст. американські протестанти втратили інтерес до відродження, однак щорічні наметові зібрання та збори в церквах Півдня та Середнього Заходу довгий час залишалися ознакою протестантського життя в США (Petruzzello, 2019).

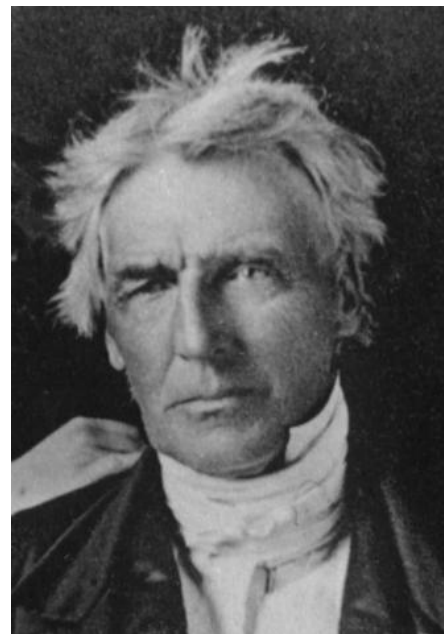

Рис. 1. Зображення християнського табірною зібрання, приблизно 1829 рік (Matzko, n. d.)

Рис. 2. Чарльз Грандісон Фінней, 1792-1875 роки (Hayashi, 2018)

Одним із перших лідерів Другого Великого Пробудження був Олександр Кемпбелл. Його релігійний рух був названий Рухом Реставрації або Рухом Стоуна-Кемпбелла. Вважається, що його діяльність розпочалася з публікації Томасом Кемпбеллом у 1809 році у штаті Пенсильванія, Декларації та звернення Християнської асоціації Вашингтона. Вже в 1832 році реформатори на чолі із сім'єю Кемпбеллів, відомі як «Учні Христа» об'єднали зусилля з подібним рухом із Кентуккі під головуванням Бартона У. Стоуна.

Рис. 3. Олександр Кемпбелл, 1788-1866 роки (Alexander Campbell, n. d.)

Такі американські протестантські групи, як Церква Христа, Євангельська християнська церква в Канаді та Учні Христа стали продовженням

пробудження започаткованого Кемпбеллом. Він також є фундатором коледжу у Бетані Західна Вірджинія. Сам Кемпбелл мав шотландсько-ірландське походження та здобув освіту в Університеті Глазго. На нього сильний вплив справила філософія шотландського Просвітництва та англійський філософ Джон Локк. У віці 21 року Олександр зі своєю матір'ю та братами емігрував до Сполучених Штатів із Шотландії, щоб приєднатися до свого батька Томаса, який вже був там з 1807 року (Alexander Campbell, n. d.).

Заснування Церкви Мормонів Джозефом Смітом. Джозеф Сміт молодший (1806-1844) став засновником та ідейним натхненником мормонізму. Він був звичайним фермером із західного Нью-Йорка, району відомого під назвою «згорілий». Джозеф Сміт мав великий успіх через свій невпинний релігійний ентузіазм. Мормонство було започатковане в 1830 році публікацією Книги Мормона, священного тексту, який став основою світогляду новоутвореної групи. Сміт пояснював, що сім років тому перед його очима з'явився ангел на ім'я Мороній, який розповів про книгу написану на золотих плитах і сховану під землею на пагорбі біля Манчестера. Ангел являвся Сміту неодноразово і пізніше передав йому написи. Наступні два роки Сміт з своїми надійними друзями інтерпретували та перекладали ієрогліфи англійською використовуючи спеціальні стародавні камені провидців. Коли справу було закінчено плити з ієрогліфами були повернені ангелу.

Рис. 4. Джозеф Сміт, деталь з картини маслом невідомого художника у Храмі та аудиторії Спільноти Христа, Індепенденс, Міссурі (Bushman, 2021)

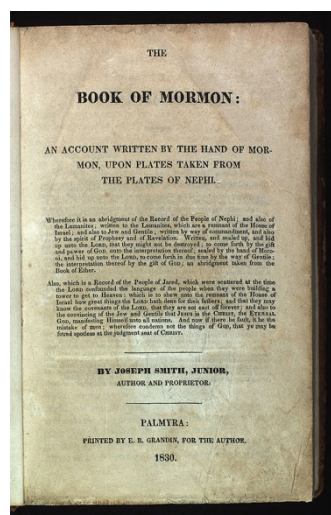

Рис. 5. Книга Мормона, 1830 рік (Book of Mormon, n. d.)

Спочатку мормонство не отримало підтримки, навпаки постійно висміювалось за своє незрозуміле магічне походження та проголошення себе єдиною істинною і живою церквою на всій землі. Відчуваючи переслідування з Півночі штату Нью-Йорк, мормони організували низку окремих поселень у Кіркленді штат Огайо, та в Індепенденсі, штат Міссурі. Кіркленд став центром мормонства та місцем перебування Джозефа Сміта, де в 1836 році було збудовано та освячено величний храм. Мормони ізолювали себе від сусідів та інших течій створивши згуртовані, економічно самодостатні, самоврядні громади. Мормони позиціонували себе, як окремий вибраний народ.

Керівництво штатів Огайо та Міссурі не надавали жодної підтримки мормонам, переживаючи про зростання їх чисельності, могутності та економічної незалежності. З 1833 року групи з Міссурі напали на поселення мормонів та змусили їх відмовитись від незалежності. У штаті Огайо опозиція також сильно посилилася, і до 1838 майже всі мормони переїхали до Міссурі, де об'єдналися у єдину групу. Тут на мормонів знову напали сусіди і вони знову змушені були тікати.

На початку 1839 року понад 15 тисяч мормонів мігрували до Іллінойсу, де купили місто Комерс, яке пізніше перейменували в Наву. Нава здобула статут і стала практично незалежним муніципалітетом з власною судовою системою та міліцією. До 1844 року поселення мормонів стало найбільшим містом у штаті. Саме тут Джозеф Сміт завершив процес організаційної та доктринальної консолідації мормонства розпочатий у Кіркленді. Таким чином спроби повернути ясність і простоту раннього християнства апостольських часів під містичним началом переросли у складну, доктринально оформлену та ієрархічну організацію (Scott, n. d.).

Утопічні спільноти 1820-1870 роках особливо процвітали у США перед Громадянською війною. Лише між 1663 та 1820 роками Яків Овед нараховує 32 американські спільноти. Проте, протягом наступних п'ятдесяти років виникло ще 123 об'єднання, які переслідували найрізноманітніші цілі. Загальною ознакою найбільш масштабних об'єднань подібного типу було стремління до духовного, специфічні звичаї, економічні проблеми. Далі спробуємо охарактеризувати найбільш відомі спільноти.

Брук-фарм (1841-1846): трансценденталістський романс. Коли Джордж Ріплі заснував спільноту «Brook Farm» у сільському передмісті Бостона у 1841 році, філософський рух, відомий як трансценденталісти, був у самому розпаді. Спільнота не була унікальною для свого часу, але помітною вона була через суто світський характер. Люди разом обробляли землю та спільно тримали плоди своєї праці. Суть полягала в тому, що таким чином окремі члени будуть мати більше часу та можливостей для того, щоб займатися літературною чи науковою діяльністю, яка принесе велику користь для людства. Економічні проблеми та внутрішні конфлікти розвалили спільноту зсередини лише через кілька років після заснування (Dunn, 2018).

Фруктові землі (1843-1844): ферма без фермерів. Спільнота «Fruitlands» була заснована в Гарварді, штат Массачусетс, як самодостатнє фермерське об'єднання під керівництвом Чарльза Лейна і Бронсона Олкотта. Її засновники не мали практичного досвіду у веденні сільського господарства, що й зіграло негативну роль. На відміну від «Brook Farm», Лейн пропагував більш суворий спосіб життя, що мав своє відображення у низці обмежень, таких як заборона їсти м'ясо, використовувати працю тварин, вживати стимулятори, приймати гарячі ванни, створювати штучне освітлення та пити що-небудь, окрім води. Пізніше список поповнився також безшлюбністю у шлюбі, що викликало чимало конфліктів між Лейном та його учнем Бронсоном Олкоттом (Dunn, 2018).

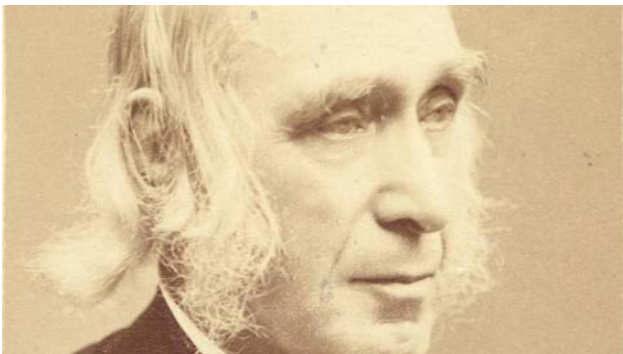

Рис. 6. Бронсон Олкотт, співзасновник Fruitlands (Dunn, 2018)

Рис. 7. Ділянка ферми Брук в Вест-Роксбері, штат Массачусетс (Dunn, 2018)

Нова гармонія (1825-1829): Корабель знань. Дана спільнота мала подібність з ідеями «Brook Farm». Головним завданням поселення під назвою New Harmony в Індіані було забезпечення можливості кожному зі своїх членів займатися науковою діяльністю та не відчувати тиску з боку капіталістичного життя. Роберт Оуен став засновником спільноти та соціальним реформатором. Він запросив із Філадельфії цілу спільноту вчених, включаючи кількох членів-засновників Національної академії наук. Багато мігрантів разом вирушили до своїх нових будинків на човні, який отримав назву «Корабель знань». Спільнота мала успіх протягом кількох років, однак пізніше розпалася через внутрішні економічні конфлікти. Найбільшим досягненням «Корабля знань» стало заснування Центру наукових розробок та відкриттів на Заході країни (Dunn, 2018).

Рис. 8. Коттедж New Harmony Indiana Potter (Dunn, 2018)

Шейкери (1745): просте життя. Засновані в середині XVIII столітті шейкери набули найбільшого успіху та поширення у XIX ст. Вони заснували низку поселень по всій території США, залучаючи новонавернених до своїх лав. Шейкери брали під свою опіку багато дітей та немовлят. На сьогодні «Shakers» відомі своїм абсолютно простим дизайном меблів, успішне виробництво та продаж яких були основною причиною їхнього тривалого успіху.

Спільнота шейкерів практикувала цнотливість та колективне володіння товарами [9]. Спочатку вони називали себе «Об'єднана спільнота віруючих у другий прихід Христа», однак інші люди спостерігаючи за танцями на їхніх зустрічах прозвали їх «трясунами» або «шейкерами» і ця назва прижилася краще. Фундаторка та наставниця шейкерів Енн Лі з Манчестера почала проповідувати ще в Англії, а в 1774 мігрувала до США зі своїми прихильниками, де її ідеї отримали масову підтримку (Hodnev, 2017).

Рис. 9. Члени секти квакерів об'єднаного товариства віруючих у Друге пришествя Христа, також відоме як рух шейкерів, виконують релігійний танець близько 1835 року (Hodnev, 2017)

Якщо підсумувати вище наведене, то вбачаємо у цій строкатій релігійній палітрі, які породила хвиля Другого великого відродження поєднання практичного (емоційно-діяльного) християнства з інколи «абсурдними» ідеями, на кшталт (відмова від фізичної праці, ігнорування сімейних обов'язків, пропаганда суворого аскетизму тощо).

Висновки. Таким чином підводячи підсумки вищенаведеного огляду періоду другого Великого пробудження зазначмо, що на усіх діях прибічників новостворених релігійних деномінацій в рамках протестантизму є відбиток емоційності, релігійного (скоріше місіонерського) ентузіазму та прагнення зануритися у надприродне. Постійні намагання піонерів руху позбутися просвітницьких ідей, які позначилися на релігійних практиках, таких як: раціоналізм та деїзм. За рахунок мандруючих проповідників та мобільних релігійних програм рух швидко розповсюдив свої ідеї серед жителів більшості штатів. В результатів такої активності з численними лідерами руху було створено велику кількість релігійних конфесій, деякі з яких діяльні й понині, такі як: мормони, адвентисти, шейкери тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Weisberger B. A. An age of reform. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/place/United-States/An-age-of-reform> (date of access: 08.02.2022).
2. Petruzzello M. Second Great Awakening. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Second-Great-Awakening> (date of access: 11.02.2022).
3. Matzko P. The Second Great Awakening. *The Association of Religion Data Archives*. URL: <https://future.thearda.com/index.php/timelines/entry?eid=5|3> (date of access: 12.02.2022).
4. Hayashi J. The Second Great Awakening: Charles Finney. *Evangelica Sola. The personal site of Jonathan Hayashi*. URL: <https://jonathanhayashi.com/the-second-great-awakening-charles-finney/> (date of access: 19.02.2022).
5. Alexander Campbell. *Disciples History*. URL: <https://www.discipleshistory.org/history/people/alexander-campbell> (date of access: 19.02.2022).
6. Bushman R. L. Joseph Smith. American religious leader [1805–1844]. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Smith-American-religious-leader-1805-1844> (date of access: 17.02.2022).
7. Book of Mormon, 1830. *The Joseph Smith Papers Project*. URL: <https://www.josephsmithpapers.org/paper-summary/book-of-mormon-1830/7> (date of access: 12.02.2022).
8. Scott D. Mormonism and the American Mainstream. *National Humanities Center*. URL: <http://nationalhumanitiescenter.org/tserve/nineteen/nkeyinfo/nmormon.htm> (date of access: 18.02.2022).
9. Dunn E. 5 19th-Century Utopian Communities in the United States. *History*. URL: <https://www.history.com/news/5-19th-century-utopian-communities-in-the-united-states> (date of access: 19.02.2022).
10. Ходнев С. Община шейкерів поселяється в Америке. *Коммерсантъ*. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/3319734> (дата звернення: 17.02.2022).

REFERENCES

1. Weisberger, B. A. (n. d.). *An age of reform*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/place/United-States/An-age-of-reform>
2. Petruzzello, M. (2019). *Second Great Awakening*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/Second-Great-Awakening>
3. Matzko, P. (n. d.). *The Second Great Awakening*. The Association of Religion Data Archives. <https://future.thearda.com/index.php/timelines/entry?eid=5|3>
4. Hayashi, J. (2018). *The Second Great Awakening: Charles Finney*. Evangelica Sola. The personal site of Jonathan Hayashi. <https://jonathanhayashi.com/the-second-great-awakening-charles-finney/>
5. *Alexander Campbell*. (n. d.). Disciples History. <https://www.discipleshistory.org/history/people/alexander-campbell>

6. Bushman, R. L. (2021). *Joseph Smith. American religious leader [1805–1844]*. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Joseph-Smith-American-religious-leader-1805-1844>
7. *Book of Mormon, 1830*. (n. d.). The Joseph Smith Papers Project. <https://www.josephsmithpapers.org/paper-summary/book-of-mormon-1830/7>
8. Scott, D. (n. d.). *Mormonism and the American Mainstream*. National Humanities Center. <http://nationalhumanitiescenter.org/tserve/nineteen/nkeyinfo/nmormon.htm>
9. Dunn, E. (2018). *5 19th-Century Utopian Communities in the United States*. History. <https://www.history.com/news/5-19th-century-utopian-communities-in-the-united-states>
10. Hodnev, S. (2017). *Obschina sheykerov poselyaetsya v Amerike [Shaker community settles in America]*. Kommersant'. <https://www.kommersant.ru/doc/3319734> [In Russian].